

A „zöld vonaltól” keletre. Az izraeli szuverenitás kiterjesztése a palesztin autonómia, illetve állam rovására

*East of the “Green Line”.
The Extension of Israeli Sovereignty at the Expense of
Palestinian Autonomy and Statehood*

Paragi Beáta

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.2.5

Összefoglaló: Napjainkra közhellyé vált, hogy az oslói békefolyamat, illetve a palesztin autonómia nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: nem jött létre az Izrael által is elismert palesztin állam. Bár az izraeli hadsereg már az 1990-es években kivonult Ciszjordánia A minősítéssel jelölt zónájából, 2005-ben pedig a Gázai övezetből, a palesztin területek feletti biztonsági ellenőrzésről továbbra sem kíván lemondani. E tanulmány célja annak vizsgálata, hogy mit jelent a jelenlegi izraeli kormány koalíciós szerződéseiben rögzített ígérete, az izraeli szuverenitás kiterjesztése Ciszjordánia C zónájára – ahol a zsidó telepek találhatóak, és amelyre helyi palesztinok helyzete miatt a nemzetközi civil jogvédő szervezetek apartheidként tekintenek. Továbbá, hogy milyen eszközökkel igyekezett Izrael megváltoztatni a *status quó*t az utóbbi időkben – különös tekintettel a telepéspolitikára –, hogyan merült fel Ciszjordánia annektálása 1967 óta a politikai tervekben, s milyen releváns intézkedések várhatóak az új izraeli kormánytól. Mint kiderül, Izrael Állam egyrészt igyekszik elkerülni a nemzetközi jog egyértelmű megsértését és az azzal járó felelősségre vonást, másrészt a saját zsidó nemzeti identitását és integritását próbálja őrizni, amikor a vizsgált területekre „csupán” a szuverenitása kiterjesztését fontolgatja, nem pedig az annektálásukat.

Kulcsszavak: Izrael, Palesztina, Ciszjordánia, telepések, telepés-gyarmatosítás, apartheid

Abstract: *The Oslo peace process and Palestinian autonomy have not lived up to expectations. Although the Israeli army partially withdrew from the Palestinian territories, it still retains strict security control over its borders and domestic affairs. The purpose of this paper is to examine the implications of the current Israeli government’s commitment enshrined in coalition agreements, to extend Israeli sovereignty to parts of Zone C of the West Bank where Jewish settlements are located.*

It explores the means by which Israel has sought to change the status quo, how the annexation of the West Bank has surfaced on the political agenda since 1967, and the measures to be expected from the new Israeli government. As findings indicate, the State of Israel both seeks to avoid clear violations of international law and the imputation of responsibility that this entails, and tries to preserve its own Jewish national identity and integrity by considering ‚merely‘ extending its sovereignty over the territories in question, rather than annexing them.

Keywords: *Israel, Palestine, West Bank, settlers, settler-colonization, apartheid*

Bevezetés*

A széles körben elfogadott ún. kétállamos megoldás (*two-state solution*) soha nem tűnt annyira anakronisztikusnak, mint napjainkban,¹ amikor a helyi és a nemzetközi közvélemény egyaránt arra számít, hogy Izrael a palesztin államiság területi bázisául szolgáló Ciszjordánia egy részére jogi-intézményi tekintetben is kiterjeszti a szuverenitását. A terület anektálása azonban nem csupán a nemzetközi jog által egyértelműen tiltott, de Izrael öndefiníciójával és bizonyos érdekeivel is ellentétes. Miután a szóban forgó területeken palesztinok is élnek, a belső etnikai arányok, ezáltal „zsidó állami” karaktere is alapvetően megváltozna.

A megszállás jogi-intézményi kereteitől, illetve az annak alternatívát kínáló oslói folyamattól és a kétállamos megoldástól függetlenül Ciszjordánia (Nyugati Part) kapcsán a *mainstream* izraeli – illetve az 1990-es évektől a jobboldali – retorika mindig is az olyan elnevezéseket részesítette előnyben, mint a bibliai-történelmi gyökerekre utaló Júdea és Szamária, a térképeken jelölt „igazgatott” vagy „izraeli közigazgatás alatt álló” területek (*administered territories*), illetve a politikai-diplomáciai kontextusban használt „vitatott hovatartozású” területek (*disputed territories*). A preferált terminológia ellenére az oslói békefolyamat kritikájával karriert építő Benjamin Netanjahu miniszterelnök (1996–1999; 2009–2021; 2022–) részéről is elhangzott – először 2009-ben, a Bar Ilan Egyetemen elmondott beszédében – egy demilitarizált palesztin állam víziója.² Bár az anektálásra vonatkozó terveket egy későbbi Netanjahu-kormány igazságügy-minisztere, Ajelet Saket (Ayelet Shaket) 2018-ban még *science fiction*nek nevezte,³ a 2019. őszi választások alkalmával Netanjahu egyik legfontosabb ígérete Izrael szuverenitásának Ciszjordánia bizonyos részeire történő kiterjesztése lett.⁴

A legutóbbi izraeli választásokat (2022. november, 25. Knesszet) megelőző kampánynak és az eredményeknek a részletes ismertetésére e helyütt nincs mód.⁵ Megkerülhetetlen azonban annak a megemlézése, hogy a politikában veteránnak tekintett Likud, amely a 120 fős Knesszetben a legtöbb mandátumot (32) szerezte, olyan partnerekkel írta alá az „anektálást” a kormányprogramba először beemelő koalíciós megállapodásokat, mint a 7 mandátumot elért Vallásos Cionista párt (*HaCionut HaDatit/HaTzionut HaDatit*), illetve a Becalel Szmotrics

(Bezalel Smotrich) nevével fémjelzett, 14 helyet elfoglaló Zsidó Erő (*Ocma Jehudit/Otzma Yehudit*). Ez utóbbiak nézeteit széles körben radikálisnak, szélsőségesen arabellenesnek, illetve idegengyűlölőnek tartják.⁶ A megítélésük hasonló a Tel-Avivi Egyetem európai zsidóságot tanulmányozó kutatóközpontja és a nemzetközi antiszemitizmus jelenségét rendszeresen mérő Rágalmazásellenes Liga (*Anti-Defamation League*, ADL) szerint is. A legutóbbi, közösen jegyzett éves beszámolójuk (2022) előszavában egyértelműen fogalmaznak: „a Zsidó Erő pártjának tagjai [olyan] hátborzongató rasszista kifejezésekkel szennyezték be az izraeli közbeszédet, amelyek a politikai karrierjük azonnali végét jelentették volna más demokráciákban. A nyilvánvalót ki kell mondani: a rasszizmus az rasszizmus, és a zsidó rasszizmus pont annyira siralmas, mint a rasszizmus egyéb formái, [s ezért] soha nem lehet megmagyarázni vagy tolerálni.”⁷

A szakirodalom ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a telepések problémakörével részben átfedésben lévő vallásos cionista mozgalom a teológiai nézetei, az államhoz, illetve a palesztinokhoz való viszonya tekintetében heterogénnek tekinthető.⁸ Tény az is, hogy az izraeli állam- és közigazgatás, illetve politikai elitek fél évszázados közreműködése nélkül nem alakultak volna ki és konszolidálódtak volna kisebb-nagyobb településeként az ún. telepek. Mindebből következően az a liberális-baloldali izraeli, illetve nemzetközileg is elfogadott narratíva, amely a telepésekre hárítja a felelősséget az izraeli–palesztin konfliktusért, következetlenségnek,⁹ sőt akár álszentnek is tekinthető.

A fentiek alapján ezen írás célja a jobboldalnak tulajdonított politikai program területi expanziós törekvéseinek a vizsgálata, közelebbről annak az elemzése, hogy mit jelenthet az „izraeli szuverenitás palesztin területekre történő kiterjesztése”. A tanulmány a következő kérdések megválaszolására tesz kísérletet:

- Milyen eszközökkel élt Izrael a *status quo* megváltoztatása kapcsán az utóbbi évtizedben, különös tekintettel a telepéspolitikára?
- Az izraeli megszállás kezdete óta hogyan merült fel a palesztin területek anektálása a politikai tervek szintjén?
- Milyen intézkedések várhatóak a 2022 végén hivatalba lépett izraeli kormánytól?

Módszerek, felhasznált anyagok és források

Miközben a nemzetközi jog által ismert „annexió” és a helyi politikai-jogi közbeszédben elterjedt „szuverenitás kiterjesztése” kifejezések közötti különbségtétel sokak szerint jogilag irreleváns eufemizmus, meghatározó szereplők – így a jelenlegi izraeli kormány koalíciós partnerei és szavazóbázisa, a telepések, valamint az izraeli közvélemény durván 60 százaléka – úgy érzi, a nemzetközi jog az, amely irreleváns, és a zsidó telepeket magukban foglaló területekre az izraeli szuverenitás kiterjeszthető, sőt kiterjesztendő.¹⁰

A nemzetközi (humanitárius) jog mellett az izraeli–palesztin kapcsolatokat az 1993-ban aláírt oslói megállapodás (*Declaration of Principles*), illetve az abból származtatott egyezmények szabályozzák. Az utóbbival létrehozott, átmenetinek szánt, de három évtizede fennálló palesztin autonómia¹¹ azonban rendkívül sajátos képződmény, amely nem emlékeztet a világban máshol meglévő autonómia-modellekre. A fennálló rendszert palesztin kutatók „gyarmati, területen kívüli autonómiaként” (*colonial extraterritorial autonomy*) koncepcionalizálták, amelynek célja Izrael számára maximális hozzáférést biztosítani a területhez (földhöz), minimális palesztin (személyi) jelenléttel.¹²

Az ún. elvi nyilatkozat V(3) cikke szerint az átmeneti időszakot szabályozó megállapodások nem vonatkoztak a telepekre (sem), mivel azok kérdéskörét a palesztin entitás végső státuszára vonatkozó egyezmények során kell(ett volna) rendezni.¹³ Azok hiányában a Ciszjordániát zónákra osztó átmeneti megállapodás (1995) az irányadó, amelynek a 31. cikke kimondja, hogy egyik fél sem változtathatja meg a palesztin területek helyzetét oly módon, hogy az a végső státuszra vonatkozó tárgyalásokat befolyásolja.

Az izraeli–palesztin kérdéssel foglalkozó laikus szemlélő és a témában járatos szakértő között ugyanakkor egyetértés lehet abban, hogy Izrael az a fél, amely – gazdasági, politikai, katonai, technológiai fölény birtokában – az akaratát képes a palesztin társadalomra rákényszeríteni.¹⁴ Ennek megfelelően az Izrael ciszjordániai jelenlétét és befolyását érzékeltető adatok forrásai a következők voltak:

- a telepesszozgalmat, azok ideológiai hátterét, politikai ambícióit ismertető munkák, illetve a telepek jogi helyzetét bemutató források;¹⁵
- a *status quo* (1967) megváltoztatására irányuló, valamint az oslói megállapodások elveivel szembemenő tevékenységeket (*facts on the ground*) felsoroló, a probléma méretét érzékeltető adatbázisok és térképek;¹⁶
- az izraeli jobboldalnak az annektálás kapcsán releváns politikai retorikáját a tartalomelemzés módszerével elemző kutatások;¹⁷
- a Ciszjordánia részleges annektálására vonatkozóan tárgyalóasztalra került hivatalos, nemzetközinek tekinthető elképzelések (Camp David, 2000; tabai konferencia, 2001; Annapolis, 2007–2008; Trump *Vision for Peace* c. terve, 2020), valamint két miniszterelnök, Ariel Saron (2001–2006) és Ehud Olmert (2006–2009) nevéhez fűződő, egyoldalú kivonulási (*disengagement*) és igazodási (*convergence/realignment*) tervek;¹⁸
- a jelenlegi Netanjahu-kormány koalíciós megállapodásai, kormányprogramja, illetve az azok tartalmát kritikailag elemző beszámolók.¹⁹

A feldolgozott adatok és források alapján előbb a kutatási kérdések tágabb kontextusának az ismertetésére került sor, majd az azokra adott válaszok bemutatása következik.

A kutatási kérdések háttere

Az izraeli telepek,²⁰ telepések kérdésköre a vallási-ideológiai, szocioökonómiai, demográfiai sokféleségből adódóan rendkívül összetett. Tény ugyanakkor, hogy a jelenlegi koalícióban együttműködő pártok többsége az első világháborút követő rendezést (vagyis Transzjordánia Palesztinától való elválasztását) elutasító Vlagyimir Zsobotinszkij, illetve az ő nevéhez fűződő szekuláris jobboldali, revizionista mozgalom szellemi örökösének tekinti magát.²¹ A politikusaik és a szimpatizánsaik – minden érdekeltérés, vallási, teológiai és egyéb nézetkülönbség ellenére – egyetértenek abban, hogy a modern Izrael Államnak a bibliai-történelmi zsidó állam területének vélt vagy valós egészéhez joga van.²²

A koalíciós pártok a hatnapos háborút (1967) követően izraeli megszállás alá került területekre – pontosabban Ciszjordánia bizonyos részeire – összetett okok alapján formálnak jogot. A bibliai vonatkozások, a közép-európai gyökerű vallásos-nacionalista népi romantika hagyománya,²³ valamint a mandátumidőszakban (1920–1948) fennállt politikai és tulajdonviszonyok²⁴ legalább annyira fontos szerepet játszanak, mint a hivatalosan hangoztatott biztonsági megfontolások. E meggyőződések következtében nemcsak a palesztin népnek az 1974-ben nemzetközileg elismert önrendelkezési jogát, de a nemzetközi humanitárius jog által Izraelre, mint megszálló hatalomra rótt kötelezettségeket, továbbá az Izrael által az 1993-es években aláírt oslói megállapodásokat is szelektíven értelmezik.²⁵

A mandátumidőszak felidézése nemcsak a tulajdonviszonyok, hanem a korabeli narratívák²⁶ új köntösben való feléledése, illetve a vallási dimenzió erősödése miatt is szükséges. Ami az utóbbit illeti, a széles körben elterjedt felfogás szerint Herzl Tivadarnak a zsidó államra vonatkozó álma, illetve az azt megvalósító korabeli cionisták szekuláris és liberális államban gondolkodtak. Ehhez képest a Palesztinába történt betelepülésnek (*alija*) és az államalapítás folyamatának a szerves részét képezte a bibliai-vallási hagyományokhoz való differenciált viszonyulás – a zsidó népnek az őshazába való visszatérése, a bibliai hébernek a modernizálása,²⁷ valamint a korabeli vallásos pártok (pl. az Izraeli Unió [*Agudat Izrael/Agudath Israel*]) követeléseinek a tekintetbe vétele az állam- és a közigazgatás megszervezésekor²⁸ – a nacionalista (szekuláris cionista) törekvések és bizonyos vallási dogmák összehangolása érdekében.²⁹ Ezen, az állammal egyidős kompromisszumnak és a demográfiai trendeknek az eredőjeként napjainkra legalább annyira komoly kihívást jelent a haredi (ultraortodox) fundamentalizmus³⁰ kezelése, mint a sokszor demográfiai probléma szintjére redukált „palesztinkérdés.”

Miközben az ún. új történészek csak az 1990-es évektől tudták megcáfolni az államalapítással járó mítoszok valóságtartalmát,³¹ a mandátumidőszak korai vallásos cionista,³² illetve szekuláris revizionista gondolkodói tisztában voltak a demográfiai realitásokkal. A politikai nézeteiket – a korabeli zsidó társadalmon

belül elfoglalt alacsonyabb szocioökonómiai státuszuk mellett – az is magyarázta, hogy érzékelték: a palesztinai arab lakosság nem fogadja el a cionizmus fő célját, az etnikai-vallási alapon definiált zsidó állam megteremtését.³³

A jelenlegi kormánykoalíció programjának megértéséhez szükséges felidézni az izraeli közvéleménynek az 1990-es évek második felére bekövetkezett jobbrafordulásának³⁴ egyik fő magyarázó tényezőjét, a cionizmus mibenlétének a változását is. Ez utóbbi lényege mindenekelőtt a zsidó nemzeti otthon megteremtése volt, amelynek a két komponense: a szuverén állam létrehozása és a világ zsidóságának a befogadása. Az előbbi Izrael függetlenné válásával (1948) valósult meg. Ami az utóbbit illeti, a bibliai, illetve a mandátumhatárokon belül lévő, 1967-ben megszállt területek sajátos geopolitikai-geoszociológiai lehetőséget teremtettek arra, hogy az izraeli társadalom integrálja előbb a keleti (*mizrahi*) zsidókat, majd az 1990-es években az orosz ajkú bevándorlók egy részét is.³⁵

Noha a korabeli európai antiszemitizmus jelensége nem azonos az alacsonyabb társadalmi státuszúnak tekintett zsidó közösségek izraeli integrációjának a problémakörével, bizonyos hasonlóságok felfedezhetőek. Az európai rasszizmus, amely csekély különbséget látott a zsidók és az arabok között, ugyanis jelentős szerepet játszott a cionizmus palesztinai térnyerésében, vagyis a zsidó nemzeti otthon létrehozásának a brit kormány részéről történt bátorításában.³⁶ Így a brit mandátum időszakában, majd a holokauszt után néhány évvel kitört izraeli függetlenségi háború, illetve a palesztin *nakba* során Izrael különösebb nemzetközi kritika vagy fenntartás nélkül sajátíthatta ki vagy vehette használatba a palesztinok által hátrahagyott területeket, településeket és ingatlanokat. 1967 után hasonlóképpen tekintett az Európából érkezett (*askenázi*) elit Ciszjordániára – olyan térként értelmezve azt, ahol nincsenek a szemük előtt „mások”: a mizrahi zsidók, az ortodoxok, a Szovjetunióból érkezett szegényebb rétegek.³⁷ Kritikák szerint az államalapító askenázi elit nem egyszerűen arra használta a térséget, hogy az 1949-es fegyverszüneti vonal túloldalára költöztesse mindazokat (az arab nyelvet sajátjuknak tekintő mizrahi zsidókat, a volt szovjet tagköztársaságokból érkezetteket és a vallásosakat), akik zavarták a szekuláris, liberális, európainak elképzelt Izraelre vonatkozó terveiket és nosztalgiájukat, de jelentősen profitált is ebből az évtizedek során.³⁸

A palesztin területek megszállása egyszerre kínált lehetőséget a cionizmus területi bázisának a kiterjesztésére és a mizrahi zsidóknak a társadalmi ranglétrán való felkapaszkodására is. E társadalmi szegmens – sok esetben az arab nyelv és kultúra ismeretéből adódóan – fontos pozíciókat tölthetett be a megszállás intézményrendszerében: mind a katonai, mind a civil adminisztrációban. Túl ezen, a Begin-kormány idején (1977–1983) intézményesített telepespolitika, a telepék létrehozásának tapasztalata, a céltalannak beállított és terrornak minősített palesztin erőszak-alkalmazás nyilvánvalóan összekovácsolta, s az oslóli folyamat kudarcának velejárájaként helyzeti előnybe is hozta a jobboldal későbbi szavazóbázisát.

Izrael jelenléte Ciszjordániában: a *status quo* megváltoztatásának eszközei

A Ciszjordánia területén, tehát az ún. zöld vonalon túl élő zsidó telepések az izraeli állampolgársággal rendelkezők (9,289 millió fő) mintegy 5 százalékát teszi ki.³⁹ A telepés populáció a legkevésbé sem homogén – sem a szocioökonómiai helyzete, sem a politikai ambíciói és részvétele tekintetében. A többség nem feltétlenül politikai, ideológiai, esetleg vallási megfontolásokból költözött oda, hanem mert csak ezt engedhette meg magának.⁴⁰ A telepések nagyságrendje és heterogenitása szoros összefüggésben van a rájuk vonatkozó sajátos jogi státusszal, dinamikusan befolyásolja a megszállásért felelős katonai adminisztrációval fenntartott kapcsolataikat, de az izraeli belpolitika alakulását is.

Ciszjordánia lakosságán (3.267.704 fő) belül mintegy 450.000–500.000 telepés él összesen 132 állandó telepen és a számtalan ideiglenes *outposton*,⁴¹ vagyis körülbelül 14 százalék az arányuk a helyi népességben belül.⁴² A telepések durván fele a részese a politikai tekintetben elkötelezett, ám belülről tagolt telepésmozgalomnak. Ez utóbbi szerepét éppúgy lehet a palesztinok jogait ignoráló radikális vallásos cionista mozgalomként,⁴³ az izraeli–palesztin megbékélés akadályaként,⁴⁴ a palesztin önrendelkezés kárára történő telepés-gyarmatosítás eszközeként⁴⁵ értelmezni, mint a polgári elégedetlenség,⁴⁶ illetve az önbíráskodás (vigilantizmus)⁴⁷ máshol is létező jelenségének a tükrében vizsgálni.

A zsidó telepések jogi státusza kapcsán elmondható, hogy a növekvő számuknak megfelelően fejlődött az őket kiszolgáló – egyben az őket a helyi palesztin arab lakosságtól elválasztó – infrastruktúra is. A jogszabályi megkülönböztetés az évtizedek során legalább annyira szofisztikált lett, mint a telepéseket szolgáló, illetve a palesztinok mozgását akadályozó fizikai infrastruktúra.⁴⁸

Miközben a megszállást szabályozó nemzetközi humanitárius jog (*international humanitarian law*, IHL) egyértelműen tiltja a saját lakosságnak a megszállt területekre való beköltöztetését,⁴⁹ Ciszjordániára eltérő jogszabályok vonatkoznak – attól függően, hogy a lakosság adott része hol él (az A, a B vagy a C körzetben), és milyen a nemzeti-etnikai, állampolgári besorolása (palesztinai arab, izraeli zsidó, egyéb). A palesztin társadalmi–gazdasági–politikai valóságot elemző geográfusok, szociológusok, jogászok és aktivisták az „apartheid” kezdetét a civil adminisztráció (*Civil Administration*, CA) létrehozásához (1981) kötik, mivel akkorra datálható, hogy a palesztin lakosságra és az izraeli telepésekre eltérő jogszabályok, eljárások vonatkoznak.⁵⁰ Ennek megfelelően, valamint amiatt, hogy a palesztin területek az izraeli jogfelfogás szerint is ideiglenesen megszálltnak számítanak, Ciszjordániára az izraeli jog *területi hatálya* eddig közvetlenül nem terjedt ki.⁵¹ A megszálló hatalmat hivatalosan – a nemzetközi humanitárius jog szellemében – a hadsereg (az Izraeli Védelmi Erők Központi Parancsnoksága, *Israel Defense Forces [IDF] Central Command*) képviseli, amely katonai rendeletekkel kormányoz.

A Ciszjordánia kb. 60 százalékát kitevő C besorolású területeken élő palesztin lakosságra (120 ezer fő, a helyi lakosság kb. 4 százaléka) olyan katonai (korlátozó) rendeletek vonatkoznak, amelyek elismerik a brit mandátum során és a jordániai időszakban keletkezett jogszabályokat is, míg a zsidó telepeseket (a C zóna lakosságának 65-70 százaléka) az oslói megállapodásokat megelőző évtizedben kiadott ezen jogszabályok nem érintik.

A telepések a *személyi hatály* tekintetében ugyanakkor az izraeli jog (adózás, munka- és családjog, népszámlálás, önkormányzatiság, bírósági eljárások, illetve tárgyalások, ügyintézés stb.) fennhatósága alá tartoznak.⁵² Ez a jogalkalmazás ugyanazon a civil adminisztráción keresztül történik – katonai rendeletek formájában –, mint amely a palesztin lakosság jogait is biztosítja vagy adott esetben korlátozza. A jelenlegi kormánynak a telepéseket képviselő koalíciós partnerei egyebek mellett e katonai rendeletek megszüntetését szeretnék elérni: azt, hogy az izraeli jog személyi hatálya közvetlenül terjedjen ki a telepésekre.

A fent leírtak meghatározóak a telepések és a megszálló hatalomként funkcionáló hadsereg közötti viszony tekintetében is. A szuverenitás gyakorlásáért, vagyis a Ciszjordániának a humanitárius joggal összhangban lévő igazgatásáért felelős szervezeti egység (*Coordination of Government Activities in the Territories, COGAT*) a mindenkori izraeli Védelmi Minisztériumon belül helyezkedik el. Két fő pillére: a katonai adminisztráció (IDF) és az 1980-ban létrehozott, fentebb említett civil adminisztráció (CA). Az utóbbi hatásköre – az oslói évek óta – csak a C minősítésű ciszjordániai területeken élő lakosság (telepések és palesztinok) civil ügyeinek az intézésére terjed ki – az A és B jelzésű területeken ugyanezért a Palesztin Nemzeti Hatóság (*Palestinian National Authority, PNA*) felel.

Az izraeli hadsereg és a civil adminisztráció, illetve a (radikális) telepések közötti viszony sokat változott az évtizedek során. Az oslói megállapodások értelmében a C (és B) zónában vannak az IDF katonai bázisai, gyakorló terepei. Erre hivatkozva a helyi palesztinok tulajdonát katonai célokra bármikor kisajátíthatja a megszálló hatalom, amely ugyanakkor az építési engedélyre vonatkozó kérelmek ezreit utasította el, s az engedély nélkül épült palesztin infrastruktúrát hasonló nagyságrendben rombolta le.⁵³ Ettől függetlenül a hadsereg – legalábbis papíron – a megszállt területek lakossága, tehát a ciszjordániai palesztinok érdekeinek szem előtt tartásával hivatott a rend fenntartására. Ez magyarázza a telepésekkel való ellentmondásos viszonyát, hiszen ez utóbbiak, különösen a radikális vallásos cionisták nyilvánvalóan annak a földnek a birtoklásáért vagy kisajátításáért küzdenek – az izraeli adminisztráció közreműködésével –, amelyen a palesztinok élnek.⁵⁴

Ennek alapján jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen természetű is a (fegyverhasználati engedéllyel rendelkező) telepések és az Izraelt mint megszálló hatalmat képviselő hadsereg közötti jelenlegi együttműködés. A korábbiakban az izraeli hírszerzés és a katonai vezetés egyes leköszönő tisztjei nemritkán szinte emberi jogi aktivistákra emlékeztető módon álltak ki a palesztinok jogaiért –

elsősorban az 1949-es határok között értelmezett Izraelnek a katonai megfontolásaira és biztonsági igényeire, nem pedig a palesztinok emberi jogaira történő hivatkozással.⁵⁵ Az utóbbi években azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az izraeli hadsereg nem képes vagy nem hajlandó a telepéseket kontrollálni, illetve az általuk alkalmazott erőszakkal szemben a palesztinokat megvédeni.⁵⁶

A képletet tovább komplikálja, hogy a hadsereg mellett két másik fegyveres erő – a homályos hatáskörrel rendelkező, vagyis a *de facto* annexió percepcióját erősítő határrendőrség (Border Police),⁵⁷ valamint a telepések autonóm módon szerveződő önvédelmi erői⁵⁸ – szintén kompetensnek tartja magát a „rendfenntartásban”. Közülük az első formálisan az izraeli rendőrséghez tartozik, de a gyakorlatban az adott területen illetékes IDF alárendeltségében működik; a fő feladata a jogszabályok betartatása a C körzetekben élő palesztinok és zsidó telepésekkel, továbbá a különböző tüntetések és megmozdulások kontrollja. Mindez magában foglalja a privát biztonsági szolgálatok szerződését is. Az erőszakalkalmazás privatizációjába azonban sok más is belefér. Ilyen például a telepek védelméért felelős civil biztonsági koordinátorok (*civilian security coordinator*) kinevezése, akik nem egyszerűen privilégiumokat élveznek a COGAT-nak köszönhetően, de tevékenyen részt vesznek a ciszjordániai izraeli civil jelenlét biztonságosabbá, kényelmesebbé tételében is.⁵⁹ Hasonlóan problémás az olyan eljárások intézményesítése, amelyek formalizálják, illetve gyorsítják az információáramlást a teleszemmozgalomnak az „illegális” palesztin építkezéseket nyomon követő aktivistái és a COGAT között.⁶⁰ Harmadik példaként említhető a legradikálisabb szereplők között számon tartott „*hilltop youth*” tagjainak egyenruhába bújtatása, vagyis a hadseregen belül számukra külön egység létrehozása.⁶¹

Az izraeli Legfelsőbb Bíróság (LB) hatáskörét csorbítani kívánó kormányzati intézkedések, valamint az azok ellen 2023 első negyedévében megindult tüntetések ugyanakkor világosan jelezték a (nemzet)biztonság fogalmát is jellemző megosztottságot. Egyrészt a katonai szolgálatot lelkiismereti okokra történő hivatkozással megtagadók száma rekordmagasságot ért el az utóbbi időben.⁶² Másrészt a telepésekkel feszültebb kapcsolatban lévő hadsereg és hírszerzés sem a törvényhozásbeli vallásos-cionista befolyás növelésében, sem a palesztin területek vonatkozásában (is) illetékes LB jogainak a korlátozásában nem érdekelt. A tüntetésekhez csatlakozott hivatásos – állományban lévő és tartalékos – tisztek álláspontja szerint az ő feladatuk a demokratikus és liberális Izrael biztonsági érdekeinek a védelme.⁶³ Más kérdés, hogy a makroszinten az izraeli nemzetgazdaság, mikroszinten a hadsereg, illetve a biztonsági szolgálatok leszerelt tisztjei a civil, gazdasági-üzleti életben betöltött szerepeik révén is érdekeltnek maradnak a megszállás, valamint a háborús fenyegetettség érzetének a fenntartásában.⁶⁴

A palesztin területek „annektálására” vonatkozó elképzelések

A „szuverenitás kiterjesztésének” problémaköre elsősorban annak kapcsán foglalt el kiemelt helyet az utóbbi évek jobboldali diskurzusában, hogy milyen viszonyban van e politikai cél a nemzetközi jog által (el)ismert fogalommal, az annektálással. A két fogalom közös metszete a „*facts on the ground*” jogi, adminisztratív, intézményi konszolidálása. A kifejezés a zsidó nacionalizmusnak mint ideológiának a szerves részét képezi; a szerepe nem más, mint az Izrael/Palesztina területén való zsidó történelmi jelenlét megerősítése, illetve a zsidó politikai hatalom megvalósítása. E törekvést komoly kritikák illetik, mivel annak kulcsfontosságú része a ciszjordániai palesztin földek kisajátítása, azokon zsidó telepek létrehozása és fenntartása, adott esetben régészeti vagy természetvédelmi célok szolgálata.⁶⁵

Mateo Cohen⁶⁶ és Jan Lustick⁶⁷ elsősorban a *Ribonut* [szuverenitás] nevet viselő kiadványt, annak szerkesztőségét és olvasóközönségét teszi felelőssé az olyan negatív politikai nézetek terjesztéséért, amelyek az évek során aztán széles körben népszerűek lettek. Ezek közé tartoznak az olyan állítások, amelyek szerint Ciszjordániát nem lehet(ett) sem elfoglalni, sem megszállni, sem annektálni – mégpedig elsősorban nem azért, mert Palesztina mint állam nem is létezett 1967-ben, hanem mivel a „saját” területét egyetlen ország sem tudja elfoglalni, megszállni vagy annektálni.⁶⁸ Amint a két szerző elemzéséből kiderül, bizonyos metamorfózis eredményeképpen a jobboldali, illetve a vallásos cionista, sőt a hivatalos kormányzati körökben⁶⁹ napjainkban is tovább élnek azon narratívák, hogy a megszállás értelmezhetetlen, mivel Ciszjordánia nem volt más szuverén állam része, a saját terület bekebelezése pedig értelmetlenség, vagyis a zsidó állam szuverenitása kiterjeszthető a teljes volt mandátumterületre.⁷⁰

Jobboldali vélemények szerint nem a létező vagy képzelt katonai „megszállás” a releváns tényező, hanem a Begin-kormány telepespolitikája. A nézeteik szerint az lökte a kétállamos megoldás irányába a Palesztin Felszabadítási Szervezetet (PFSZ). Más szavakkal a gázai és a ciszjordániai telepek nélkül a PFSZ sosem jutott volna el Izrael elpusztításának az 1964-ben megfogalmazott víziójától Izrael Állam létezéséhez való jogának az 1988-as elismeréséig,⁷¹ majd az oslói megállapodások 1993-as aláírásáig.

Mindezek alapján nem is a nyilvánvalóan a nemzetközi jogba ütköző annektálás, hanem a szuverenitás kiterjesztése az a kihívás, amelynek a mikéntje a *Ribonut* közösségét az utóbbi években foglalkoztatta. Noha a két fogalom közötti különbség látszólag elhanyagolható, Izrael nemzetközi elfogadottsága és a zsidó állam belső legitimitása miatt a retorikai fordulatok megválasztása egyáltalán nem közömbös. Ameddig ugyanis a nemzetközi közösség, elsősorban az amerikai adminisztráció kritikus többsége hisz az oslói keretekben, vagyis amíg a Palesztin Nemzeti Hatóság – minden diszfunkcionalitása és belső legitimitációs gyengesége ellenére – fennáll (legalábbis a palesztin népesség nagy részének otthonául

szolgáló A és B zónákban), valamint a távlati kétállamos megoldásba vetett hit nem kérdőjeleződik meg a nyugati fővárosokban, addig Izrael külső legitimitása és a tényleges nemzetközi kapcsolatai sem sérülnek.

A Ciszjordánia részleges annektálására vonatkozó elképzelések kapcsán elmondható, hogy – a Golán-fennsíkkal és Kelet-Jeruzsálemmel ellentétben – Izrael a palesztin területeket (Ciszjordániát, illetve a Gázai övezetet) nem kívánta az államterülete részévé tenni 1967 után. Az ún. Allon-tervet, amely a Jordán völgyét Izraelhez csatolta volna, hivatalosan sosem fogadták el. Ennek ellenére ideológiai alapul szolgált a zsidó telepek stratégiai megfontolásból történő létesítéséhez, valamint az oslói megállapodásokba később bekerült fragmentált palesztin autonómia ötletéhez. A palesztin területek belső tagoltsága egyben elkülönítést is jelentett – részben az izraeli területi érdekeltségektől, részben pedig Jordániától is.⁷² Ennek megfelelően Izrael nem akadályozta a saját civil lakossága fokozatos betelepülését, és lényegében az első telepek konszolidálódása óta (1970–1980-as évek) tevékenyen hozzájárul a palesztin tulajdonú földek kisajátításához és az infrastruktúra kialakításához.⁷³

Az oslói megállapodások aláírásakor mintegy 120 állandó telep(ülés) létezett, amelyek jövőjét tárgyalásos úton kellett volna rendezni a megállapodásokat aláíró PFSZ-szel. A ciszjordániai telepek annexiója a hivatalos tervekben az oslói időszak végén jelent meg: a 2000 májusában Eilatban zajlott tárgyalásokon Izrael a térség 66 százalékát adta volna át a Palesztin Nemzeti Hatóságnak a végső státuszra vonatkozó megállapodás részeként. A fennmaradó terület kb. felét (17-20 százalékot) annektálta volna, a másik felét (kb. 14-17 százalékot) továbbra is az ellenőrzése alatt tartotta volna – területi kompenzáció nélkül.⁷⁴ Az ezt követő szűk évtizedben sorra került izraeli–palesztin tárgyalásokon Izrael ennél csak kedvezőbb ajánlatokat tett.

A Camp David-i tárgyaláson (2000) és a tabai konferencián (2001) egyebek mellett az annexió, illetve a területcseré különböző alternatívái merültek fel.⁷⁵ Ahogy a Shaul Arieli-féle térképek is mutatják, Izrael a Camp Davidben képviselt álláspontja szerint Ciszjordánia nagyjából 13 százalékát annektálta volna, területcserével összekötve. A szóban forgó területeken (tulajdonképpen Ciszjordánia területének 11%-án: a Jeruzsálem és Jerikó közötti sávban, a Jordán völgyében, valamint a palesztin Kalkilia és a zsidó telepnek számító Modi'in Illit közötti sávban) élt az akkori összesen 190 ezer telepes (126 telep) 80 százaléka, vagyis mintegy 156 ezer zsidó (71 telepen).⁷⁶ A tabai konferencián Bill Clinton azt javasolta, hogy a palesztin államot Ciszjordánia 94-97 százalékán hozzák létre, az izraeli delegáció viszont 8 százalékra tartott volna igényt (mintegy 363 ezer telepessel, azaz Izrael lemondott volna a Jordán völgyéről, s csak a nagyobb városokat tartotta volna meg, területcseré nélkül).⁷⁷

Hivatalos megegyezés hiányában, illetve az intifáda következtében Izrael megkezdte az izraeli érdekek és a ciszjordániai zsidó telepek nagy része védelmére hivatott fal építését,⁷⁸ amely a Nemzetközi Bíróság *tanácsadó véleménye*⁷⁹ után

lett releváns az annexió vonatkozásában. Amint a bíróság megállapította, a fal építése, mivel annak a nyomvonala eltér az 1949-es határoktól, *de facto* annektálásnak fog számítani, mivel a következményei tartós, végleges változást jelentenek. Más szavakkal: a nemzetközi közösség közel két évtizede tisztában van azzal a jogi állásponttal, hogy a fal építésével Izrael olyan területekre is kiterjeszti a szuverenitását, amely nem az övéi.

A béketárgyalások újrakezdését célul kitűző annapolisi konferencián, majd azt követően, 2007–2008-ban, a tabai térképen jelölt területeket (Ciszjordánia 6 százalékat – a 138-ból 43 telepet – és a zöld vonal palesztin oldalán élő 480 ezer zsidó telepes 84%-át) csatolták volna Izraelhez, amelyért cserébe a saját államterületéből adott volna át néhány százaléknyi a létrehozandó palesztin állam javára.⁸⁰ A PFSZ kevesebbet akart mindkét vonatkozásban, hogy minél inkább megőrizze Cisjordánia területi integritását. Izrael elsősorban arra törekedett, hogy a lehető legtöbb zsidó telepes kerüljön izraeli szuverenitás alá, viszonylag kevés palesztin társaságában.⁸¹ Habár sajtóhírek szerint Ehud Olmert akkori miniszterelnök Cisjordánia területével lényegében egyező (99,5%) nagyságú területet ajánlott fel – az eredeti 6,3 százaléka annektálásáért cserébe 5,8 százaléknyi (1949-es határokon belüli) izraeli földért –, a palesztinok azt állították, hogy az ajánlatot nem látták írásban, konkrétumok formájában.⁸²

Összefoglalva elmondható, hogy a Cisjordánia C körzeteire vonatkozó hivatalos izraeli ajánlatok változatosak voltak, miközben a palesztin álláspont az évek során nem változott. A palesztin vezetés a realitások ellenére ragaszkodott/ragaszkodik Cisjordánia egységéhez és egészéhez, valamint a Gázai övezet és Cisjordánia Kelet-Jeruzsálemet is magában foglaló egységéhez; arra hivatkoznak, hogy a kompromisszumhoz a maguk részéről már hozzájárultak, vagyis elfogadták – 1988-ban, illetve 1993-ban –, hogy a létrejövő palesztin állam a korabeli mandátumterületnek csak a 22 százaléka valósul meg.

A politikai tájkép – beleértve a Cisjordánia C jelzésű részén élő zsidó telepesek számát – azonban időközben jelentősen megváltozott.⁸³ A Donald Trump nevéhez fűződő béketervet (*Vision for Peace*) kiegészítő térképen az annektálandó területek nagysága világosan jelzi, mennyi teret veszítettek a palesztinok az elmúlt évtizedben,⁸⁴ s jól kimutatható, hogy annak következtében hogyan csökkent a PNA belső legitimitása és hatalomgyakorlási képessége a palesztinok körében. A Trump által három éve bemutatott terv értelmében a palesztin állam kizárólag Izraellel lett volna határos, és csupán 17 kisebb zsidó telep (enkklavé) maradt volna a területén, mintegy 16.500 izraeli állampolgárral. Vagyis Izrael Cisjordánia területének mintegy 17(+13) százalékat, a C minősítésű területeknek pedig a felét annektálta volna.⁸⁵ Ám míg Izrael szuverenitásának a zsidó telepekre történő kiterjesztése Saron és Olmert miniszterelnöksége idején még területcsereként merült fel, a jelenlegi kormánykoalíció – nyilvános, hivatalos terv formájában még nem létező – elképzelései között az területi kompenzáció nélkül jelenik meg.

A koalíciós megállapodások, illetve a hivatalban lévő kormány programja

Benjamin Netanjahu miniszterelnökként a 2019-es kormányalakítás árnyékában használta először az annektálás kifejezést, de három évnek kellett eltelnie, hogy Ciszjordánia C körzeteinek a részleges annexióját a koalíciós megállapodásban írásban is rögzítsék. A Vallásos Cionista párttal kötött megállapodás 118. cikke szerint a kormányfő feladata a szuverenitásnak a Ciszjordániára való kiterjesztésére vonatkozó politikák megtervezése.⁸⁶ Bár a részleteket, illetve a végrehajtás mikéntjé tekintetében még sok kérdés megválaszolatlan, a kormányprogram alapjául szolgáló két koalíciós egyezmény, valamint az izraeli jogvédő szervezetek által készített, azokra reflektáló kritikai elemzések a „szuverenitás kiterjesztése” érdekében foganatosított intézkedésekről (*de facto* annexió), nem pedig *de jure* annexióról beszélnek.⁸⁷

Az intézkedések közé tartozik az izraeli Védelmi Minisztérium szervezeti átalakítása azzal a távlati céllal, hogy a Ciszjordánia területének – tehát a zsidó telepek – lakosságát semmilyen (jogi) megkülönböztetés ne érje azokhoz az izraeliekhez képest, akik az 1949-es zöld vonal izraeli oldalán élnek. Ennek a megvalósításához kis lépéseken keresztül vezet az út. A koalíciós megállapodások értelmében a Védelmi Minisztériumon belül két, egymással egyenrangú miniszteri poszt jött létre: jelenleg a hagyományos védelmi miniszteri szerepkört betöltő Joáv Gallant (Yoav Gallant) mellett Becalel Szmotrics is miniszteri pozícióban felel a COGAT alól kiemelt civil adminisztrációért, vagyis a megszállt területeken élők (zsidó telepések és palesztinok) ügyeiért. Míg a COGAT és a civil adminisztráció (CA) vezetését eddig a vezérkari főnök (*chief of staff*) és a védelmi miniszter egyetértésben nevezte ki, mostantól mindkét tisztség az új miniszter hatáskörébe tartozik, tehát a szervezetek élére politikai kinevezettek kerülnek. Egyidejűleg megszüntetik azon jogtanácsosi (*legal counsel*) munkaköröket is, amelyek betöltői a palesztinok jogait és érdekeit „képviselték” a COGAT vezetése felé.⁸⁸

Ezen intézkedések azt jelentik, hogy a Védelmi Minisztériumon belül nem katonai, hanem közvetlen civil-politikai ellenőrzés alá kerültek a C körzetekben élők, miközben a nemzetközi humanitárius jog szerint a megszállt területek lakosságának védelmét a hadseregnek kell biztosítania. Jogvédők attól tartanak, hogy a telepések jogi státusza kapcsán a távlati cél nem csupán a jelenleg rájuk is vonatkozó katonai rendeletek kiiktatása, de a CA teljes felszámolása. Ez utóbbi viszont jogi-intézményi tekintetben is konszolidálná az apartheidként jellemzett állapotot,⁸⁹ amelyhez képest a „megszállás” jogi és politikai szempontból akkor is kisebb bűnnek számít, ha az már régen elveszítette az ideiglenes jellegét.

A távlati cél – a CA esetleges felszámolásával is – a szuverenitás kis lépésekben való kiterjesztése a C minősítésű területek minél nagyobb részére. Ebben az izraeli törvényhozás is részt vesz, ahol a 20. Knesszet (2015) óta gyorsult fel a *de jure* annexió irányába mutató jogszabálytervezetek megvitatása és elfogadása. Ennek

eszközéül szolgálnak azon 2022 decembere óta benyújtott törvényjavaslatok is, amelyek általában (*Applying Israeli Sovereignty to Judea and Samaria Bill 5783-2022*) vagy konkrét települési egységenként (önkormányzatonként) terjesztenék ki az izraeli szuverenitást Ciszjordánia C minősítésű körzetére – azaz lényegében a zsidó telepekre és a régészeti, természetvédelmi szempontból fontos területekre. Ezek megvitatásra várnak, de egyértelműen kiolvasható belőlük a cél: Izrael joghatóságának és adminisztrációjának a közvetlen (lényegében a nemzetközi humanitárius jogot felváltó) kiterjesztése, törvényhozási felhatalmazással.⁹⁰

A demilitarizált palesztin önrendelkezés elvi lehetőségét Netanjahu többször is megerősítette az évek során, legutóbb 2023 januárjában, egy CNN-interjúban: „Természetesen hajlandó vagyok megengedni, hogy rendelkezzenek minden olyan hatalommal, amely szükséges önmaguk kormányzásához. De egyetlen olyant sem, amely fenyegetést jelenthetne (ránk), és ez azt jelenti, hogy Izraelnek kell viselnie a legfőbb biztonsági felelősséget.”⁹¹ E megfogalmazásban is nyilvánvalóan benne rejlik, hogy a hivatalos Izrael sajátjaként tekint a palesztin területekre. Más szavakkal: amennyiben az azok feletti (korlátozott) palesztin szuverenitást Izrael biztosítja, azt a saját biztonsági – gazdasági, politikai – érdekeinek megfelelően teszi, s az nem a nemzetközi jogból vagy a palesztinok önrendelkezési jogából következik.

Összegzés és következtetések

A palesztin területek – Ciszjordánia és a Gázai övezet – hivatalosan megszállás alatt állnak – Izrael állam belső joga és a nemzetközi (humanitárius) jog szerint is. Bár formálisan létezik a palesztin autonómia intézménye, az – ellentétben a világ más részein ismert modellekkel – anélkül jelent önkormányzatiságot és önrendelkezési jogot, hogy a ciszjordániai, kelet-jeruzsálemi és gázai palesztinok rendelkezzenek izraeli állampolgársággal. A palesztin területeken élő zsidó telepések többsége ugyanakkor izraeli állampolgár, miközben Izrael nemzetközi jogilag elismert határain túl élnek.

Összefoglalva elmondható, hogy az izraeli kormány egyrészt a nemzetközi jog egyértelmű megsértését és az azzal járó felelősségre vonást igyekszik elkerülni, amikor Ciszjordánia bizonyos részeire a szuverenitását kiterjeszti, s nem az ott élő palesztin lakossággal együtt anektálja azokat. Másrészt e megoldásban – vagyis a palesztinoknak a vesztfáliai és wilsoni logikára épülő jogait tagadó jobboldali-cionista meggyőződést kifejező fogalomhasználatban – kifejezésre jut annak az elismerése is, hogy az izraeli-palesztin problémakör 1948-ban, s nem 1967-ben kezdődött. Izrael a saját nemzeti integritását és identitását – zsidó és nemzeti önmeghatározását – is védi azzal, hogy a *de jure* anektálást nem vállalja. Ez utóbbi ugyanis azzal járna, hogy az érintett területek palesztin lakosságának állampolgársági és szavazati jogot kellene adnia. Amennyiben nem tenné, további érveket szolgáltatna azoknak, akik szerint nem túlzás izraeli apartheid-

politikáról beszélni, és elidegenítheti azokat is, akik egy zsidó többségű államban képzelik el a jövőt. A kérdést, hogy az etnikai alapon definiált kétállamos megoldás – tehát egy zsidó és egy palesztin entitás létrehozása – milyen mértékig rasszista konstrukció, csak felvetni tudja e tanulmány, de nyilván nem véletlen, hogy annak alternatívájaként amerikai diplomáciai körökben is egyre komolyabban merül fel az egyállamos – kétnemzetiségű – megoldás.⁹²

Jehuda Senhav (Yehouda Shenhav) gondolatait idézve: a jogaik nyilvánvaló megsértése miatt oly sok szó esik a palesztinok Palesztina területéhez fűződő önrendelkezési jogairól, hogy a zsidó nép a földhöz⁹³ való jogait csak agresszív módokon – retorikai erőszakkal, a katonai megszállás fenntartásával, a telepések által alkalmazott atrocitásokkal – tudja érvényesíteni. E megfigyelés összhangban van azzal a megállapítással, amely szerint a palesztin önrendelkezésért folytatott küzdelem csak azon az áron válhat láthatóvá a külső szemlélő számára, ha az erőszakként vagy agresszióként nyilvánul meg.⁹⁴ Tekintettel arra, hogy az 1949-es zöld vonal mentén kialakítandó szekuláris kétállamos megoldás vélhetően nem életképes – mert az semmivel sem igazságosabb, mint a jelenlegi helyzet vagy a részleges annexió, hiszen a palesztin nép tragédiáját, Izrael felelősségét, valamint a palesztin menekültek helyzetének a rendezését figyelmen kívül hagyja –, marad az erőszak nyelve.⁹⁵ Nem azért, mert az erőszak-alkalmazás jó, hanem mert az elérhető (nemzetközi) jogi megoldások a két társadalom világmérvével, igazságosságra vonatkozó elképzeléseivel köszönőviszonyban sincsenek.

Jegyzetek

- * A kézirat lezárásának ideje: 2023. február.
- 1 A szerző köszönettel tartozik az anonim bírálók és a kéziratot szakmai érdeklődésből átnéző kollégák észrevételeiért. Az előzmények, valamint a tágabb kontextus kapcsán lásd: Paragi Beáta és Szalai Máté: „Izrael és/vagy Palesztina? I.: A kétállamos megoldás ellehetetlenülésének lokális összefüggései”, *Külügyi Szemle*, 21, no. 1 (2022): 84–111.; Szalai Máté és Paragi Beáta: „Izrael és/vagy Palesztina? II.: A kétállamos megoldás ellehetetlenülésének regionális és nemzetközi összefüggései”, *Külügyi Szemle* 21, no. 2 (2022): 67–91.
  - 2 Economic Cooperation Foundation: „Israeli PM’s Bar-Ilan Speech”, *ECF*, a letöltés ideje: 2023. január 13., <https://ecf.org.il/issues/issue/70>.
  - 3 Levi, Yonit: „The Woman Who Could Be Israel’s Next Leader”, *The Atlantic*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/10/netanyahu-challenger-ayelet-shaked/572320/>.
  - 4 Holmes, Oliver: „Netanyahu Vows to Annex Large Parts of Occupied West Bank”, *The Guardian*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/10/netanyahu-vows-annex-large-parts-occupied-west-bank-trump>; Bachner, Michael: „Netanyahu Vows Unity Government’s 1st Move Will Be Jordan Valley Annexation”, *The Times of Israel*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-vows-unity-governments-1st-move-will-be-jordan-valley-annexation/>.
  - 5 A választások eredményéhez lásd: The Central Elections Committee: „Results of the 25th Knesset Elections: Calculation of Knesset Seat Allocation”, *Gov.il*, a letöltés ideje: 2023. május 9., <https://www.gov.il/en/Departments/General/appendixtomemorandum>; The

Central Elections Committee for the 25th Knesset: Official Results of the Elections to the 25th Knesset: National Results”, *Gov.il*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://votes25.bechirot.gov.il/>; Lintl, Peter: „Israel’s Anti-Liberal Coalition”, *SWP Comment 2023/C05* (Berlin: German Institute for International and Security Affairs, 2022), elektronikusan elérhető: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2023C05_Israels_IlliberalCoalition.pdf. Itt nincs mód a Legfelsőbb Bíróság (LB) jogkörének csorbítását célzó törvényhozási folyamattal szemben 2023 első felében zajlott tüntetések értékelésére sem. Tény ugyanakkor, hogy az LB melletti tüntetések az izraeli demokrácia 1949/1967-es határok mentén történő „megmentésére” irányultak, nem az izraeli demokrácia mibenléte és a megszállás, illetve a palesztinok önrendelkezési joga közötti kapcsolatról. Az LB a palesztin nép önrendelkezési jogával mint (egyetlen) kollektív emberi joggal nem foglalkozik, ám az egyedi ítéletek kapcsán a kritikai álláspont az, hogy az ítélkezési gyakorlata számos esetben legitimálja a megszállást és a palesztinok feletti izraeli kontrollt. Panepinto, Alice: „From Extraterritorial Jurisdiction to Sovereignty: The Annexation of Palestine” in *The Extraterritoriality of Law: History, Theory, Politics*, szerk. Margolies, Daniel S., Ózsú, Umot, Pal, Maia és Tzouvala, Ntina (London: Routledge, 2019), 204. o.; Kretzmer, David és Ronen, Yael: *The Occupation of Justice: The Supreme Court of Israel and the Occupied Territories* (Oxford: Oxford University Press, 2021). Erről lásd a szerzőnek a *Külügyi Szemle* következő számában megjelenő cikkét.

- 6 Hellinger, Moshe, Hershkovitz, Isaac és Susser, Bernard: *Religious Zionism and the Settlement Project: Ideology, Politics, and Civil Disobedience* (New York, NY: Suny Press, 2018), 114. o.; Abraham, Yuval: „Scenes from a Sukkot Pogrom”, *+972Magazine*, a letöltés ideje: 2022. október 3., <https://www.972mag.com/settler-violence-sukkot-pogrom/>.
- 7 Eredetiben: „members of the Jewish Strength party have polluted Israeli public discourse with chilling racist expressions that would have led to the immediate termination of their political careers in other democracies. The obvious must be stated: Racism is racism, and Jewish racism is as deplorable as other forms of racism, and should never be excused or tolerated.” ADL és TAU Center for Contemporary European Jewry: „Antisemitism Worldwide Report for 2022”, *ADL*, a letöltés ideje: 2023. április 17., https://www.adl.org/sites/default/files/pdfs/2023-04/AntisemitismWorldwide_e.pdf, 5. o. Az antiszemitizmus mérése, illetve a használatban lévő, esetenként vitatott definíciók és a palesztinkérdés összefüggése kapcsán lásd: Gould, Rebecca Ruth: „The IHRA Definition of Antisemitism: Defining Antisemitism by Erasing Palestinians”, *The Political Quarterly*, 91, no. 4 (2020): 825–831.
- 8 Hellinger, Hershkovitz és Susser: *Religious Zionism and the Settlement Project*; Katsman, Hayim: „Reactions Towards Jewish Radicalism: Rabbi Yitzchak Ginsburg and Religious Zionism” in *Jewish Radicalisms: Historical Perspectives on a Phenomenon of Global Modernity*, szerk. Jacob, Frank és Kunze, Sebastian (Berlin és Boston, MA: De Gruyter Oldenbourg, 2020), 269–298. o.; Fischer, Shlomo: „Religious Zionism: Romantic Religious Nationalism in Israel” in *Routledge Handbook on Contemporary Israel*, szerk. Ben-Porat, Guy, Feniger, Yariv, Filc, Dani, Kabalo, Paula és Mirsky, Julia (New York, NY: Routledge, 2022), 258–273. o.
- 9 Shenhav, Yehouda: *Beyond the Two-State Solution: A Jewish Political Essay* (Cambridge: Polity Press, 2012).
- 10 Dekel, Udi és Shusterman, Noa: *Annexation of the West Bank: Where Does It Lead? Insights from a Conference Held at the Institute for National Security Studies* (Tel-Aviv: INSS), elektronikusan elérhető: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2020/06/special-publication-140620.pdf>, 3–4. o.
- 11 Gazdik Gyula: „Madridtól a palesztin–izraeli kézfogásig”, *Társadalmi Szemle*, no. 1 (1994); Gazdik Gyula: „Az átalakuló Közel-Kelet: a palesztin autonómia”, *Társadalmi Szemle*, no. 4 (1996); Gazdik Gyula: „Netanjahu és a közel-keleti béke: Oslói folyamat: az úton végig lehet menni?”, *Társadalmi Szemle*, no. 6 (1998).

- 12 Dana, Tariq és Jarbawi, Ali: „Whose Autonomy? Conceptualising ‘Colonial Extraterritorial Autonomy’ in the Occupied Palestinian Territories”, *Politics*, 43 no 1 (2023): 106–121.
- 13 Az elvi nyilatkozat (1993) V(3) cikke: „*It is understood that these negotiations shall cover remaining issues, including: Jerusalem, refugees, settlements, security arrangements, borders, relations and cooperation with other neighbors, and other issues of common interest*”; az átmeneti megállapodás (1995, Oslo II) 31. cikke: „*7. Neither side shall initiate or take any step that will change the status of the West Bank and the Gaza Strip pending the outcome of the permanent status negotiations.*”
- 14 Mbembe, Achille: „Necropolitics”, *Public Culture*, 15, no. 1 (2003): 11–40.
- 15 Panepinto: „From Extraterritorial Jurisdiction to Sovereignty”; Allegra, Marco, Handel, Ariel és Maggor, Erez (szerk.): *Normalizing Occupation: The Politics of Everyday Life in the West Bank Settlements* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2017); Hellinger, Hershkowitz és Susser: *Religious Zionism and the Settlement Project*; Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*; Thrall, Nathan: *The Only Language They Understand: Forcing Compromise in Israel and Palestine* (New York, NY: Metropolitan Books, 2017), 77–110. o.
- 16 Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA): *EU Settlement Report 2021* (Brüsszel: EEAS, 2022), elektronikusan elérhető: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU%20Settlement%20Report%202021.pdf>; B'tselem, „Settlements”, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://www.btselem.org/topic/settlements>; PeaceNow, „Settlement Map 2023”, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://peacenow.org.il/en/%d9%8dsettlements-map-2023>; PeaceNow, „Settlement Watch”, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://peacenow.org.il/en/settlements-watch/settlements-data/population>; ECF, „The Israeli–Palestinian Conflict: An Interactive Database”, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://ecf.org.il/db/>; ECF, Israeli Settlements Overview Map”, <https://ecf.org.il/maps/571760dd100100ea5e71f0a5?options=ZPBLSE>; Jeruzsálem kapcsán: *Terrestrial Jerusalem*, „Jerusalem Atlas”, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://t-j.org.il/>; a Shaul Arieli, az IDF leszerelt tábornoka által jegyzett térkép: Arieli, Shaul: „Truman Institute Atlas of Maps of the Israeli–Arab Conflict 2020”, *The Harry S. Truman Research Institute*, a letöltés ideje: 2023. január 22., <https://truman.huji.ac.il/sites/default/files/truman/files/AtlasEnglish.pdf>.
- 17 Cohen, Mateo: „The Right-Wing »One-State Solution«: Narrative, Proposals, and the Future of the Conflict”, *Israel Studies*, 27, no. 1 (2021): 140–154; Lustick, Ian S.: „Annexation in Right-Wing Israeli Discourse: The Case of Ribonut”, *Frontiers in Political Science*, 4 (2022): 1–20, elektronikusan elérhető: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2022.963682/full>.
- 18 Shehadeh, Raja: „From Jerusalem to the Rest of the West Bank: Israel’s Strategies of Annexation”, *Review of Middle East Studies*, 53, no. 1 (2019); Dekel és Shusterman: *Annexation of the West Bank*; Rynhold, Jonathan: „Peace and Security in the 2006 Election”, *Israel Affairs*, 13, no. 2 (2007): 384–400.
- 19 Yesh Din, OFEK, Breaking the Silence és The Association for Civil Rights in Israel: „Analysis of the Appendices to the Coalition Agreements Signed Between the Likud and Religious Zionism”, *Amazon S3*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://s3.eu-west-1.amazonaws.com/files.yesh-din.org/Final+-+Mapping+coalition+agreements+eng+15.12.22.pdf>; Yesh Din, OFEK, Breaking the Silence és The Association for Civil Rights in Israel: „Policy Paper: What Israel’s 37th Government’s Guiding Principles and Coalition Agreements Mean for the West Bank”, *OFEK*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://www.ofekcenter.org.il/wp-content/uploads/2023/01/what-Israels-37th-governments-guiding-principles-and-coalition-agreements-mean-for-the-West-Bank-Jan-2023.pdf>; Adalah, „Adalah’s Analysis of the New Israeli Government’s Guiding Principles and Coalition Agreements and Their

- Implication on Palestinians' Rights", a letöltés ideje: 2023. január 18., https://www.adalah.org/uploads/uploads/37_govt_position_paper_Eng_100123.pdf. A Knesszethez az utóbbi fél évben benyújtott releváns törvényjavaslatok (*proposed bills seeking to apply Israeli law and sovereignty* ["the State's law, jurisdiction and administration"] to settlements) angol nyelvű összefoglalóit tartalmazó adatbázist (Annexation Legislation Database) lásd a Yesh Din honlapján: <https://www.yesh-din.org/en/legislation/>.
- 20 A héber ugyanazt a kifejezést használja a ciszjordániai zsidó telepekre (*jisuvim ha-jehudim*, angolul: *jewish settlements*), mint amellyel az ország bármely részén (tehát az 1949/1967-es határon belül is) újonnan létrehozott településeket jelölték a térképeken a 19–20. század folyamán. A ciszjordániai telepek többségét 1967 után hozták létre, de vannak olyanok is köztük, amelyek 1949 előtt is léteztek. Ugyanez a kifejezés (*jisuv*) jelöli a mandátumidőszakban Palesztinában élt zsidó közösséget (*ha-jisuv ha-ivri*), illetve általában a városi és vidéki településeket (pl. mosávokat, kibucokat, továbbá a közösségi-ideológiai alapon szerveződő, Ciszjordániában is megtalálható telepeket [*jisuv kihilati*]) is, amelyek közigazgatása vagy önálló települési önkormányzatok, vagy több telepet magában foglaló regionális tanácsok (regional council) formájában történik.
- 21 Gruweis-Kovalsky, Ofira: „Religious Radicalism, the Zionist Right, and the Establishment of the State of Israel”, in *Jewish Radicalisms: Historical Perspectives on a Phenomenon of Global Modernity*, szerk. Jacob, Frank és Kunze, Sebastian (Berlin, Boston, MA: De Gruyter Oldenbourg, 2020), 299–322. o.
- 22 Fischer: „Religious Zionism”.
- 23 Thrall: *The Only Language They Understand*, 87. o.; Fischer: „Religious Zionism”.
- 24 Hellinger, Hershkowitz és Susser: *Religious Zionism and the Settlement Project*, 147–260. o. A két világháború között Ciszjordánia területén lévő, majd az első arab–izraeli háborút követően jordániai–palesztin fennhatóság alá került zsidó tulajdon (ingatlanok) helyzetét egyértelműen éppúgy nem rendezték – jóvátétellel, kompenzációval –, mint ahogy a palesztinok által elhagyott, Izrael 1949-es határain belül lévő tulajdonokét (a kompenzációval jellemzően nem járó kisajátításon vagy köztulajdonba vételen kívül). Abu Hussein, Hussein és MacKay, Fiona: *Access Denied. Palestinian Land Rights in Israel* (London: Zed Books, 2023).
- 25 Rostoványi Zsolt: *Együttélésre ítélve: Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért* (Budapest: Corvina, 2005), 276–285. o.
- 26 A legrelevánsabbak vizlatosan: Palesztina területe összefüggő, Júdeát és Szamáriát is magában foglalja (a zsidóknak ígért föld, az ókori izraeli királyság); 20. század eleje: „föld nélküli nép, nép nélküli föld” (tehát a zsidóval összemérhető palesztin nép nem létezik); az első arab–izraeli háború kizárólag honvédő volt.
- 27 Idézve a modern héber nyelv kialakításával, illetve mindennapi használatba vételével szemben megfogalmazott korabeli kritikákat. Shenhav a nyelvet is a probléma részének tekinti, amennyiben a legalapvetőbb, hétköznapi jelentésű, szekuláris szövegek környezetben használt szavaknak is (pl. biztonság = *bitachon*) olyan többretegű teológiai vonatkozásai vannak, amelyek miatt könnyű azokat politikai-vallási célok szolgálatába állítani (Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*, 60–67. o.).
- 28 Pl. a családjog vallás(jog)i beágyazottsága; a zsidó naptár hétköznapi/párhuzamos használata; az állami és a vallási ünnepek egybeesése; a köztisztviselőkben kóser konyha stb.
- 29 Almog, Shmuel, Reinharz, Jehuda és Shapira, Anita (szerk.): *Zionism and Religion* (Waltham, MA: Brandeis University Press, 1998); Shapira, Anita: *Land and Power: the Zionist Resort to Force, 1881–1948* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1999), 41. o.; Shapira, Anita: *Israel: A History* (Waltham, MA: Brandeis University Press, 2014), 15. o.

- 30 A Pew Research Center tíz évvel ezelőtti felmérése szerint az izraeli társadalom csupán 40 százaléka tekintette magát szekulárisnak (*hiloni*), 8% *haredin*ak (ultraortodox zsidó), 10% vallásosnak (*dati*) és 23% lazábban követte a vallási hagyományokat (*masorti*); a társadalom 14 százaléka muszlim, a fennmaradó 5% keresztény, drúz, illetve egyéb volt. Lásd: Pew Research Center, „Israel’s Religiously Divided Society”, a letöltés ideje: 2023. május 22., <https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/>. Izrael a 13. helyet foglalja el azon országok rangsorában, ahol a vallásos előírások, korlátozások alapján – a vallásszabadság rovására – szervezik-szabályozzák az életet. Pew Research Center, „A Closer Look at How Religious Restrictions Have Risen Around the World”, a letöltés ideje: 2023. május 24., <https://www.pewresearch.org/religion/2019/07/15/a-closer-look-at-how-religious-restrictions-have-risen-around-the-world/>. A haredi befolyás és annak hatása kapcsán lásd: Dödtmann, Eik: „Haredi Fundamentalism in the State of Israel”, *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*, a letöltés ideje: 2023. május 22., <https://doi.org/10.1007/s41682-022-00139-8>.
- 31 Magyarul lásd: Rostoványi: *Együttélésre ítélve*, 115–128. és 262–266. o.
- 32 Fischer: „Religious Zionism”.
- 33 Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*; Thrall: *The Only Language They Understand*, 83–85. o.
- 34 Dióhéjban: a mindkét oldalon sokak által igazságtalannak érzékelt oslói folyamat, valamint a palesztin erőszak-alkalmazás (az 1990-es években, a második intifáda éveiben) szintén hozzájárult az államépítő, illetve -alapító baloldali, liberális pártok népszerűségének csökkenéséhez.
- 35 Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*, 51. o. Bár a mizrahi zsidók és a volt szovjet tagköztársaságokból érkezők társadalmi státusza az utóbbiak javára tér el, a szegényebb rétegekhez tartozó orosz ajkúak számára is megfizethető alternatívát jelentett a telepekre (pl. Arielbe) költözés. Weiss, Hadas: „Immigration and West Bank Settlement Normalization”, *Political and Legal Anthropology Review (PoLAR)*, 34, no. 1 (2011): 112–13.
- 36 Wallach, Yair: „The Racial Logic of Palestine’s Partition”, *Taylor & Francis Online*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2151845>.
- 37 E téma önálló tanulmányt igényelne, de kitekintésként érdemes felidézni, hogy a rabszolga-felszabadítást követően az Amerikai Egyesült Államokból Nyugat-Afrikába (Libériába) visszatelepültek is alacsonyabb rendűként tekintettek az „őslakos” afrikaiakra. Dennis, Benjamin G. és Dennis, Anita K.: *Slaves to Racism: An Unbroken Chain from America to Liberia* (New York, NY: Algora, 2008).
- 38 Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*. Az érvelésében a sorok között ott van, hogy a később békepártiként ábrázolt askenázi baloldal magának kreálta a problémát, amikor – mivel képtelen volt megfelelően integrálni az arab világból érkező zsidókat – 1967 után bátorította a Ciszjordániába költözésüket.
- 39 Central Bureau of Statistics, „Geographical Distribution”, a letöltés ideje: 2022. február 3., <https://www.cbs.gov.il/en/subjects/Pages/Geographical-Distribution.aspx>; PeaceNow, „Settlement Map 2023”; *B’tselem*, „Settlements”.
- 40 Efrat, Elisha: *The West Bank and Gaza Strip: A Geography of Occupation and Disengagement* (London: Routledge, 2006). A vallási meggyőződésből Ciszjordániában új életet kezdők között nagy számban találhatók amerikai állampolgársággal (is) rendelkezők, akik a zsidó telepések kb. 15 százalékát teszik ki. Hirschhorn, Sara Yael: *City on a Hilltop: American Jews and the Israeli Settler Movement* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017).
- 41 Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA): *EU Settlement Report 2021*.
- 42 A kelet-jeruzsálemi zsidó telepekkel együtt 144 telepről, és további 230 ezer izraeli állampolgársággal rendelkező telepesről van szó. Izrael Jeruzsálem keleti részeit az 1967-es háború után annektálta, és a várost ma egységes és oszthatatlan fővárosának tekinti.

- 43 Katsman: „Reactions Towards Jewish Radicalism”.
- 44 Zertal, Idit és Eldar, Akiva: *Lords of the Land: The War for Israel's Settlements in the Occupied Territories, 1967–2007* (Philadelphia, PA: Nation Books, 2009); Allegra, Handel és Maggor (szerk.): *Normalizing Occupation*.
- 45 Salamanca, Omar Jabary, Qato, Mezna Rabie, Kareem és Samour, Sobhi: „Past Is Present: Settler Colonialism in Palestine”, *Settler Colonial Studies*, 2, no. 1 (2012): 1–8; Lloyd, David: „Settler Colonialism and the State of Exception: The Example of Palestine/Israel”, *Settler Colonial Studies*, 2, no. 1 (2012): 59–80. o.; Jamal, Amal: „Neo-Zionism and Palestine: The Unveiling of Settler-Colonial Practices in Mainstream Zionism”, *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 16, no. 1 (2017): 47–78; Lentin, Ronit: *Traces of Racial Exception: Racializing Israeli Settler Colonialism* (London: Bloomsbury, 2018); Sabbagh-Khoury, Arej: „Tracing Settler Colonialism: A Genealogy of a Paradigm in the Sociology of Knowledge Production in Israel”, *Politics & Society*, 50, no. 1 (2022): 44–83.
- 46 Hellinger, Hershkovitz és Susser: *Religious Zionism and the Settlement Project*.
- 47 Gazit, Nir: „State-Sponsored Vigilantism: Jewish Settlers’ Violence in the Occupied Palestinian Territories”, *Sociology*, 49, no. 3 (2015): 438–454; Gazit, Nir: „Jewish Vigilantism in the West Bank”, in *Vigilantism Against Migrants and Minorities*, szerk. Bjørge, Tore és Mareš, Miroslav (London: Routledge, 2019), 43–54. o.
- 48 Tariq és Jarbawi: „Whose Autonomy?”; Panepinto: „From Extraterritorial Jurisdiction to Sovereignty”; Weizman, Eyal: *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation* (London: Verso, 2012); Weinthal, Erika és Sowers, Jeannie: „Targeting Infrastructure and Livelihoods in the West Bank and Gaza”, *International Affairs*, 95, no. 2 (2019): 319–340.
- 49 Ennek kifejtése a *Külügyi Szemle* következő számában lesz olvasható.
- 50 Yiftachel, Oren: *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press; 2006), 125. és 304. o.; Shehadeh: „From Jerusalem to the Rest of the West Bank”, 10–11. o.; Sfard, Michael: „The Israeli Occupation of the West Bank and the Crime of Apartheid: Legal Opinion”, *Amazon S3*, a letöltés ideje: 2023. január 18., <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/files.yesh-din.org/Apartheid+2020/Apartheid+ENG.pdf>; *B'tselem*, „A Regime of Jewish Supremacy from the Jordan River to the Mediterranean Sea: This Is Apartheid”, a letöltés ideje: 2022. július 15., https://www.btselem.org/publications/fulltext/202101_this_is_apartheid.
- 51 Kretzmer és Ronen: *The Occupation of Justice*.
- 52 Panepinto: „From Extraterritorial Jurisdiction to Sovereignty”; Sfard: „The Israeli Occupation of the West Bank”, 28–29. és 41. o.
- 53 Lásd évekre visszamenően a *B't selem* és az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala (UN OCHA) nyilvántartásait.
- 54 Zertal és Eldar: *Lords of the Land*; Gazit: „State-Sponsored Vigilantism”; Alimi, Eitan Y. és Demetriou, Chares: „Making Sense of »Price Tag« Violence: Changing Contexts, Shifting Strategies, and Expanding Targets”, *Social Movement Studies* 17, no. 4 (2018).
- 55 Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*, 24. o.
- 56 Gazit: „Jewish Vigilantism in the West Bank”, 52. o.; Alimi és Demetriou: „Making Sense of »Price Tag« Violence”.
- 57 Levy, Yagil: „The Israeli Policing Army: the Gray Arm of Annexation”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 50, no. 2 (2023): 376–396.
- 58 Hass, Amira: „The Privatization of Violence: Right-Wing Jerusalem Thugs Are an Arm of the State”, *The Haaretz*, a letöltés ideje: 2021. július 15., <https://www.haaretz.com/opinion/premium-the-privatization-of-violence-right-wing-jerusalem-thugs-are-an-arm-of-the-state-1.9747116>.
- 59 Levy: „The Israeli Policing Army”.

- 60 Hass, Amira: „Internal Documents Reveal Israeli Settlers’ Dedication to Ousting »Arabs« from West Bank”, *The Haaretz*, a letöltés ideje: 2023. január 15., <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-12-12/ty-article-magazine/premium/excel-sheet-shows-settler-dedication-to-ousting-arabs/00000185-02d4-d615-a38f-67fec50f0000>.
- 61 Yuval, Abraham: „Revealed: The IDF Unit Turning ‘Hilltop Youth’ Settlers into Soldiers”, *+972Magazine*, a letöltés ideje: 2023. május 22., <https://www.972mag.com/desert-frontier-idf-hilltop-youth/>
- 62 Ziv, Oren: „Israel Is on the Cusp of a Wave of Army Refusal Under Far Right Rule”, *+972Magazine*, a letöltés ideje: 2023. március 15., <https://www.972mag.com/conscientious-objectors-far-right-israel/>.
- 63 Arbell, Dan: „Israel’s Military Reservists Are Joining Protests – Potentially Transforming a Political Crisis into a Security Crisis”, *The Conversation*, a letöltés ideje: 2023. április 11., <https://theconversation.com/israels-military-reservists-are-joining-protests-potentially-transforming-a-political-crisis-into-a-security-crisis-202487>.
- 64 Goodfriend, Sophia: „Israeli High Tech’s »Political Awakening« Evades a Violent Truth”, *+972Magazine*, a letöltés ideje: 2023. március 30., <https://www.972mag.com/high-tech-israel-government-protests/>.
- 65 Ochs, Juliana: *Security and Suspicion. An Ethnography of Everyday Life in Israel* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press; 2006), 55. o.
- 66 Cohen: „The Right-Wing »One-State Solution«”.
- 67 Lustick: „Annexation in Right-Wing Israeli Discourse”.
- 68 Cohen: „The Right-Wing »One-State Solution«”; Lustick: „Annexation in Right-Wing Israeli Discourse”.
- 69 Lásd pl. a 2014-ben felállított parlamenti bizottság érvelését (nem hivatalos héber-angol fordítás): Regavim: „The Levy Commission Report on the Legal Status of Building in Judea and Samaria”, *Procon.org*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://images.procon.org/wp-content/uploads/sites/51/the-levy-commission-report-on-the-legal-status-of-building-in-judea-and-samaria.pdf.5-7.o>.
- 70 Cohen: „The Right-Wing »One-State Solution«”; Lustick: „Annexation in Right-Wing Israeli Discourse”.
- 71 A PFSZ vezetőjeként Jasszer Arafat 1988-ban ismerte el Izrael létezését, a felosztási tervet és az ENSZ BT-nek az Izraelt a megszállt területek elhagyására felszólító két határozatát (1967, 1973), illetve a kétállamos megoldást, a palesztin állam deklarálásával egy időben. Prince, James L: „The International Legal Implications of the November 1988 Palestinian Declaration of Statehood”, *Stanford Journal of International Law*, 25, no. 2 (1989): 681–708.; Muslih, Muhammad: „Towards Coexistence: An Analysis of the Resolutions of the Palestine National Council”, *Journal of Palestine Studies*, 19, no. 4 (1990): 3–29.
- 72 Nahhas, Fadi: „Assessing Israel’s Motives In Annexing the Jordan Valley” *Middle East Policy*, online first, a letöltés ideje: 2023. május 22., <https://doi.org/10.1111/mepo.12686>
- 73 Weizman: *Hollow Land*.
- 74 Kjørlien, Michele L.: „Peace Monitor: 16 February – 15 May, 2000”, *Journal of Palestine Studies*, 29, no. 4 (2020): 121–137.
- 75 Rostoványi: *Együttélésre ítélve*.
- 76 Arieli: „Truman Institute Atlas of Maps”, 49–50. o.
- 77 Uo., 55–56. o. A különböző források eltérő adatokat közölnek (miután több javaslat is volt), de elég karakterigényes azok ismertetése, értelmezése és egymáshoz hasonlítása.
- 78 Uo., 60–62. o.
- 79 *International Court of Justice*, „Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, a letöltés ideje: 2022. november 12., <https://www.icj-cij.org/en/case/131>.

- 80 Arieli: „Truman Institute Atlas of Maps”, 63–64. o.
81 Uo., 65. o.
82 Thrall: *The Only Language They Understand*, 181–183. o.
83 Szalai és Paragi: „Izrael és/vagy Palesztina? II.”
84 Arieli: „Truman Institute Atlas of Maps”, 74. o.
85 Dekel és Shusterman: *Annexation of the West Bank*, 2–3. o.
86 Lintl: „Israel’s Anti-liberal Coalition”, 7. o. A koalíciós keretmegállapodás angolra fordított első sora szerint: „*The Jewish people have an exclusive and inalienable right to all parts of the Land of Israel [...] – Galilee, Negev, the Golan, and Judea and Samaria.*” A koalíciós megállapodások eredetije a Knesszet honlapján elérhető: <https://main.knesset.gov.il/mk/government/Documents/CA37-RZ.pdf#page=12>.
87 Yesh Din *et al.*: „Analysis of the Appendices to the Coalition Agreements”; Yesh Din *et al.*: „Policy Paper”; *Adalah*, „Adalah’s Analysis”.
88 Uo.
89 Uo.
90 A lista elérhető a Yesh Din honlapján (Annexation Legislation Database, <https://www.yesh-din.org/en/legislation/>), linkekkel a Knesszet honlapjára.
91 „*I’m certainly willing to have them have all the powers that they need to govern themselves. But none of the powers that could threaten (us) and this means that Israel should have the overriding security responsibility.*” CNN, „Exclusive: Netanyahu Says Don’t Get »Hung up« on Peace with Palestinians First”, a letöltés ideje: 2023. február 15., <https://www.cnn.com/2023/01/31/middleeast/benjamin-netanyahu-cnn-interview-israel-intl>.
92 Barnett, Michael - Brown, Nathan - Lynch, Marc és Telhami, Shibley: „Israel’s One-State Reality. It’s Time to Give Up on the Two-State Solution”. *Foreign Affairs* 102, no. 3. (2023), a letöltés ideje: 2023. május 24., <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/israel-palestine-one-state-solution>
93 Nem Izrael államnak a létezéshez való joga a probléma (az mellett a nemzetközi közösség tagjai rendszeresen kiállnak), hanem a zsidó nép földhöz való joga az, amit a palesztin nép önrendelkezési jogával össze kellene tudni egyeztetni, a vallási-teológiai meggyőződések figyelembevételével. Shenhav: *Beyond the Two-State Solution*, 168. o.
94 Seidel, Timothy: „Sovereign Bodies, Sovereign States: Settler Colonial Violence and the Visibility of Resistance in Palestine” in *Palestine and Rule of Power: Local Dissent vs. International Governance*, szerk. Tartir, Alaa és Seidel, Timothy (New York, NY: Palgrave Macmillan), 62. o.
95 Thrall: *The Only Language They Understand*; Imrani, Amjad: „The Myth of the »Cycle of Violence«”, *+972 Magazine*, a letöltés ideje: 2023. február 1., <https://www.972mag.com/cycle-violence-jenin-jerusalem/>.